

УДК 336.71

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ РОЗВИТКУ ТА БЕЗПЕКИ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПЛАСТИКОВИХ КАРТОК

*Колодізєв О.М., д.е.н., професор,
Григоренко В.М., стажер-викладач (ХНЕУ)*

Досліджено практичні аспекти організації банківських послуг з використання банківських пластикових карток на етапі розвитку національної системи електронних платежів. Запропоновано підходи вдосконалення операцій з пластиковими картками на основі організаційних заходів щодо забезпечення умов їх реалізації.

Ключові слова банківська платіжна картка; система електронних платежів; Інтернет-банкінг; безпека банківських операцій.

Актуальність обраної теми зумовлена зростанням ролі пластикових карток у проведенні операцій банками, необхідність адаптації умов їх застосування в умовах підвищення питомої ваги в структурі безготівкових розрахунків та забезпечення безпеки проведення банківських операцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних науковців, що займаються проблематикою розвитку ринку платіжних карток, слід відмітити: Ж.Завальна, О.Дубілет, В.Корнеєва, О.Махаєва, К.Жидко, І.Дорошенко, К.Савін, А.Одарюк, В.Шеломенцев, В.Берніков та інші. У своїх працях вчені основну увагу концентрують на технічних аспектах емісії та використання пластикових карток, а також традиційно аналізують переваги платіжних карток над паперовими грошима.

Метою даної статі є дослідження теоретичних основ організації та реалізації практичних заходів щодо впровадження новітніх інструментів підвищення ефективності банківських послуг з використанням пластикових карток в банківському секторі економіки України.

Основними завданнями дослідження є:

- підтвердження зростаючої ролі пластикових карток у сфері банківських послуг;
- дослідження загальної динаміки розвитку ринку банківських карток з конкретизацією його окремих сегментів;
- обґрунтування шляхів підвищення ефективності банківських операцій з пластиковими картками.

Викладення основного матеріалу

Упродовж останнього десятиріччя в платіжних технологіях банківництва відбулись істотні зміни: модернізувалися самі картки, вдосконалювалося термінальне обладнання для їх обслуговування. Паралельно з платіжними картками, оснащеними магнітною смугою, з'явилися смарт та чіп-картки з більшими можливостями та вищим рівнем захисту. Платіжне оснащення за цей період також суттєво

відчуло вплив модернізації: від звичайних банкоматів та імпринтерів – до інтерактивних платіжних терміналів і нових банкоматів, які здатні приймати готівку.

Але, не дивлячись на принципів переваги використання платіжних карток, як інструмента безготівкових розрахунків, а також наявність багаторічного досвіду їх масового використання в західних країнах, просування карток на українському ринку наштовхується на ряд перешкод. По-перше, ці проблеми носять об'єктивний характер і пов'язані, не власне з картками, а із загальною ситуацією, що склалася на вітчизняних ринках фінансових і торгових послуг. На відміну від США, де картки були запропоновані населенню, як черговий платіжний засіб і повинні були завоювати вже сформований ринок безготівкових розрахунків, в нашій країні картки увійшли на ринок у якості «нової глави» в фінансовій практиці українських громадян. По-друге, на сьогоднішній день основна частина населення виявила неготовність до використання карток, яка проявилася як через недовіру до цих нових засобів розрахунків через недостатнє нерозумінні їх можливостей. Слід зазначити, що це більшою мірою стосується масового споживача. Для здійснення безготівкових платежів (наприклад, оплата комунальних послуг, придбання товарів) платіжні картки використовуються рідше.

Станом на кінець 2010 року в Україні функціонували такі карткові платіжні системи [1, ст. 7]:

– внутрішньодержавні: Національна система масових електронних платежів (НСМЕП) та одноемітентні (внутрішньобанківські) платіжні системи, створені окремими банками;

– міжнародні: MasterCard, VISA, Юніон Кард, American Express, Золотая корона, Укркарт (платіжною організацією є резидент України).

Кількість банкоматів, які обслуговували платіжні картки, протягом 2010 року збільшилася

на 1 225 одиниць, або на 4% (з 28 938 до 30 163 од.).

У 2010 році кількість встановлених банками платіжних терміналів збільшилася на 5 077 од., або на 5% (зі 103 063 од. до 108 140 од.), з них кількість торговельних терміналів – на 6 034 од. і сягнула 80 544 од., а банківських – зменшилася на 957 од., до 27 596 од.. Причина зменшення кількості банківських платіжних терміналів – закриття філій та відділень банків. Водночас окремі банки, незважаючи на кризу, активно розвивали торговельний еквайринг, встановлюючи термінальне обладнання в нових торговельно-сервісних підприємствах, а також займаючи нішу, яку звільнили проблемні банки.

Станом на 1 січня 2011 року кількість торговців, котрі уклали договори з еквайрами щодо їх обслуговування та виконання розрахунків між торговцями і клієнтами з використанням платіжних карток, становила 48 646 од., при цьому кількість підприємств торгівлі та сфери послуг, де встановлено торговельні платіжні термінали, становила 57 753 од. [1, ст. 8].

На 01.01.2011 р. в Україні було встановлено 30 163 банкомати, що обслуговували 29 405 тис. емітованих платіжних карток, тобто в середньому на один банкомат припадало 975 карток, що на 31 платіжну картку менше, ніж у 2009 році (1 006 шт.). Основні показники ринку платіжних карток в Україні в період з 01.01.2009 по 01.10.2011 наведено в табл. 1 [2].

Таблиця 1

Основні показники ринку платіжних карток в Україні

Дані за станом на:	Банки-члени карткових платіжних систем (шт.)	Держателі платіжних карток (тис.осіб.)	Платіжні картки (тис.шт.)*	Платіжні картки в обігу	Банкомати (шт.)	Терміна-ли (шт.)	Імпринтери (шт.)
						загальна	
01.01.2009	139	37 232	38 576	45 346	27 965	116 748	82 084
01.01.2010	146	39 395	29 104	44 469	28 938	103 063	76 718
01.01.2011	141	39 942	29 405	46 375	30 163	108 140	15 858
01.04.2011	141	36 174	29 846	48 072	30 455	107 945	16 070
01.07.2011	142	33 407	32 066	51 402	30 163	111 883	16 389
01.10.2011	140	33 999	33 263	54 285	31 676	116 865	15 080

Обороти за операціями з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, на кінець третього кварталу 2011 року становили 412422 млн. грн., тоді як за 2010 рік обороти становили 450652 млн. грн.. Порівняно з 2010 роком також збільшилася кількість

безготівкових розрахунків з використанням пластикових карток і станом на 01.09.2011 року кількість безготівкових операцій становила 148 млн. шт., тоді як за 2009 рік цей показник становив - 77 млн. шт.. Дані наведені в табл. 2 [2].

Таблиця 2

Сума та кількість операцій з використанням спеціальних платіжних засобів, емітованих українськими банками

Дані за:	Сума операцій (млн.грн.)			Кількість операцій (млн.шт.)		
	Безготівкові платежі	Отримання готівки	Усього	Безготівко-ві платежі	Отримання готівки	Усього
2009 рік	18 375	334 791	353 166	77	513	590
2010 рік	29 463	421 189	450 652	121	571	692
1 квартал 2011	9 850	111 813	121 663	44	152	196
2 квартал 2011	10 624	127 506	138 130	49	169	218
3 квартал 2011	12 138	140 491	152 629	55	165	220

У 2010 році на операції з отримання готівки в Україні припадало 83,1% (571 млн. шт.) від загальної кількості внутрішньодержавних операцій, що становило 94,6% (421189 млн. грн.) від загального обороту в

Найвідомішими у світі є VISA International, American Express, Diners Club International, Master Card International. На сьогодні найбільшою міжнародною платіжною організацією у світі є VISA International, на яку припадає 60%

ринку банківських карток. Другою за світовими показниками є Master Card International, вона володіє 30% світового ринку. Серед активних пластикових карток переважають особисті картки близько 98,9% їх кількість у 2010 році порівняно з 2009 зросла, а частка корпоративних карток складає лише 1,1% і в порівнянні з 2009 роком їх частка зменшилася на 0,4%. Види платіжних карток, які були емітовані українськими банками у 2010 році представлено в табл. 3 [1].

Таблиця 3
Види платіжних карток, які емітовані українськими банками, за станом на 01.01.2011р.

Показники	Усього (тис. шт.)	%
Загальна кількість платіжних карток, із них	29 405	100
за видами держателів		
корпоративні	332	1,13
особисті	29073	98,87
за видами носіїв інформації		
з магнітною смугою	27 438	93,31
з магнітною смугою та чіпом	602	2,05
з чіпом	1 236	4,20
для розрахунків в мережі Інтернет	129	0,44
за платіжною схемою		
з дебетовою функцією	23 786	80,89
з кредитною функцією	5 619	19,11
за видами фінансових операцій		
з функцією видачі готівки	832	2,83
з функцією платежів та видачі готівки	28 559	97,12
з функцією платежів без видачі готівки	14	0,05
з функцією електронних грошей	25	0,09

Завдяки тим зручностям, які пропонують пластикові картки, вони використовуються повсякчасно. Науковці у своїх дослідженнях постійно акцентують увагу на перевагах пластикових платіжних карток перед паперовими грошима [3]:

- картковий рахунок може бути відкритий у гривнях, доларах та іншій валюті або ж у двох різних валютах водночас, що дає економію за рахунок зменшення витрат на конвертацію валют;

- перевезення грошових коштів, що на банківських платіжних картках через кордон здійснюється без зайвих митних процедур, при цьому сума грошових коштів на картрахунку необмежена;

- щомісяця банк, у якому у власника платіжної картки відкритий картрахунок, здійснює

нарахування відсотків на залишок грошових коштів на картрахунку;

- власникам банківських платіжних карток у певних торгових підприємствах і сервісних центрах надаються знижки і пільгові тарифи при купівлі;

- не лімітовані безготівкові розрахунки протягом дня з одним або кількома продавцями та можливість придбання товару в мережі Internet.

Усе більш жорстка конкуренція на ринку, з одного боку, і досягнення науково-технічного прогресу та бажання клієнтів, з іншого, призводить до того, що банки звертаються до платіжних карток як до нового інструменту банківського маркетингу. Залежно від мети і можливостей банку карткові проекти можуть бути реалізовані за різноманітними платіжними схемами (див. рис. 1, 2).

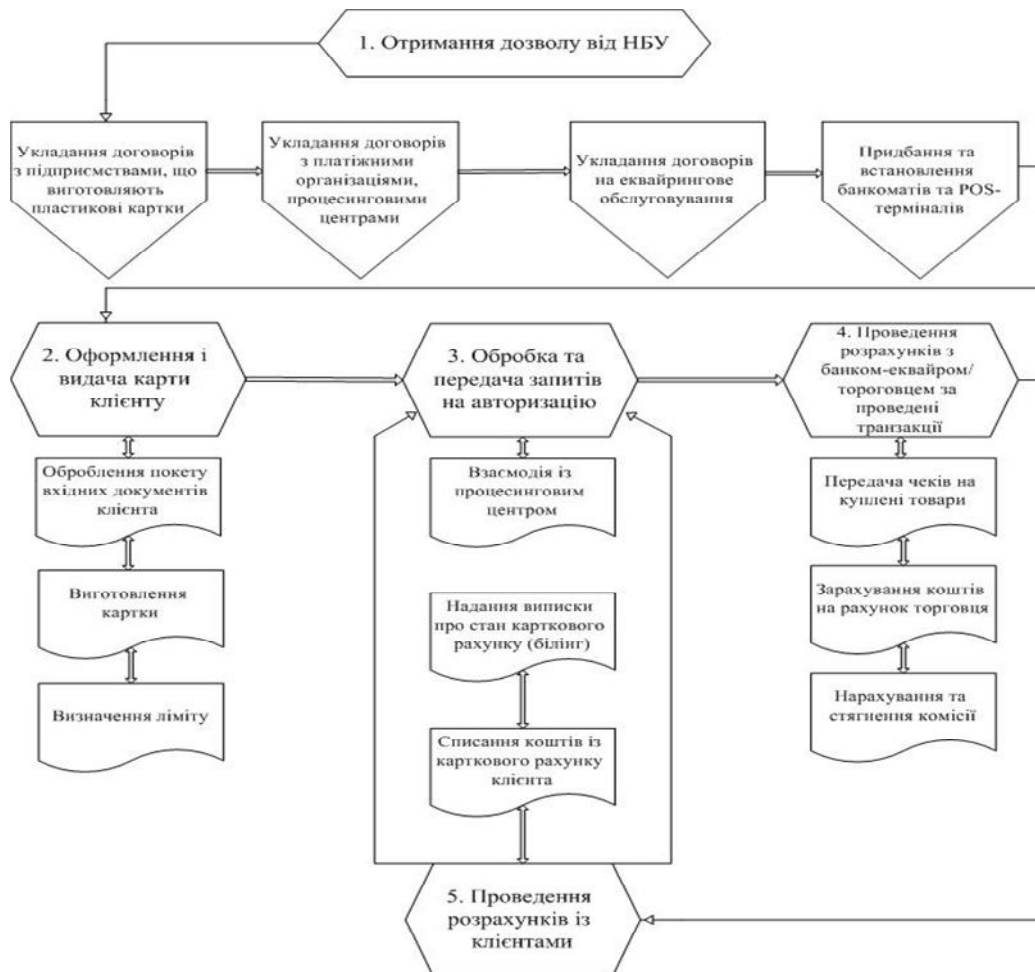

Рисунок 1 - Процес проведення карткової транзакції банком

Дослідження актуалізації та визначення ролі ринку пластикових карток на Україні, показали, що вже сьогодні створені всі передумови для їх активного застосування, як зручного та незамінного засобу платежу. До того ж більшість банків емітентів замінюють картки з магнітною смугою на картки з мікросхемою, що дозволяє розширити спектр банківських операцій та знижує ризик їх використання.

Національним банком України була проаналізована інформація, яка була надана банками України у річному звіті за 2010 рік щодо збитків банків та держателів платіжних карток через незаконні дії та сумнівні операції з їх використанням. Загальна кількість банків, які зазнали збитків становить 43 банки. Практично всі операції (99,7% від їх загальної кількості), через які було завдано збитків банкам та держателям платіжних карток були здійснені з використанням платіжних карток міжнародних платіжних систем Visa (55,27%) та MasterCard (44,45%). У 2010 році Національна система масових електронних платежів та система «УкрКарт» не зазнали жодних втрат. Це здебільшого пояснюється тим, що банки-

члени цих платіжних систем не приділяють значної уваги безпеці розрахунків.

Враховуючи ситуацію, що склалася, Національним банком України за участю представників Міністерства внутрішніх справ України та банків-членів платіжних систем 17 лютого 2011 року було проведено міжвідомчу нараду з питань запобігання та протидії шахрайським діям із використанням платіжних карток (далі – міжвідомча нарада). На міжвідомчій нараді були досягнуті домовленості щодо:

- вжиття банками України заходів, які надаватимуть можливість максимально забезпечити здійснення операцій з використанням платіжних карток через платіжні пристрої;
- співпраці з фахівцями Міністерства внутрішніх справ України для протидії шахрайським та злочинним діям із використанням платіжних карток.

Для забезпечення безпеки операцій з використанням платіжних карток зі сторони банків-емітентів потрібно застосовувати такі заходи безпеки:

1. провести тестування комп'ютерів локальних ресурсів, що входять до складу спеціальними програмними засобами аналізу банкомату, від несанкціонованого доступу; захищеності для забезпечення захисту їх

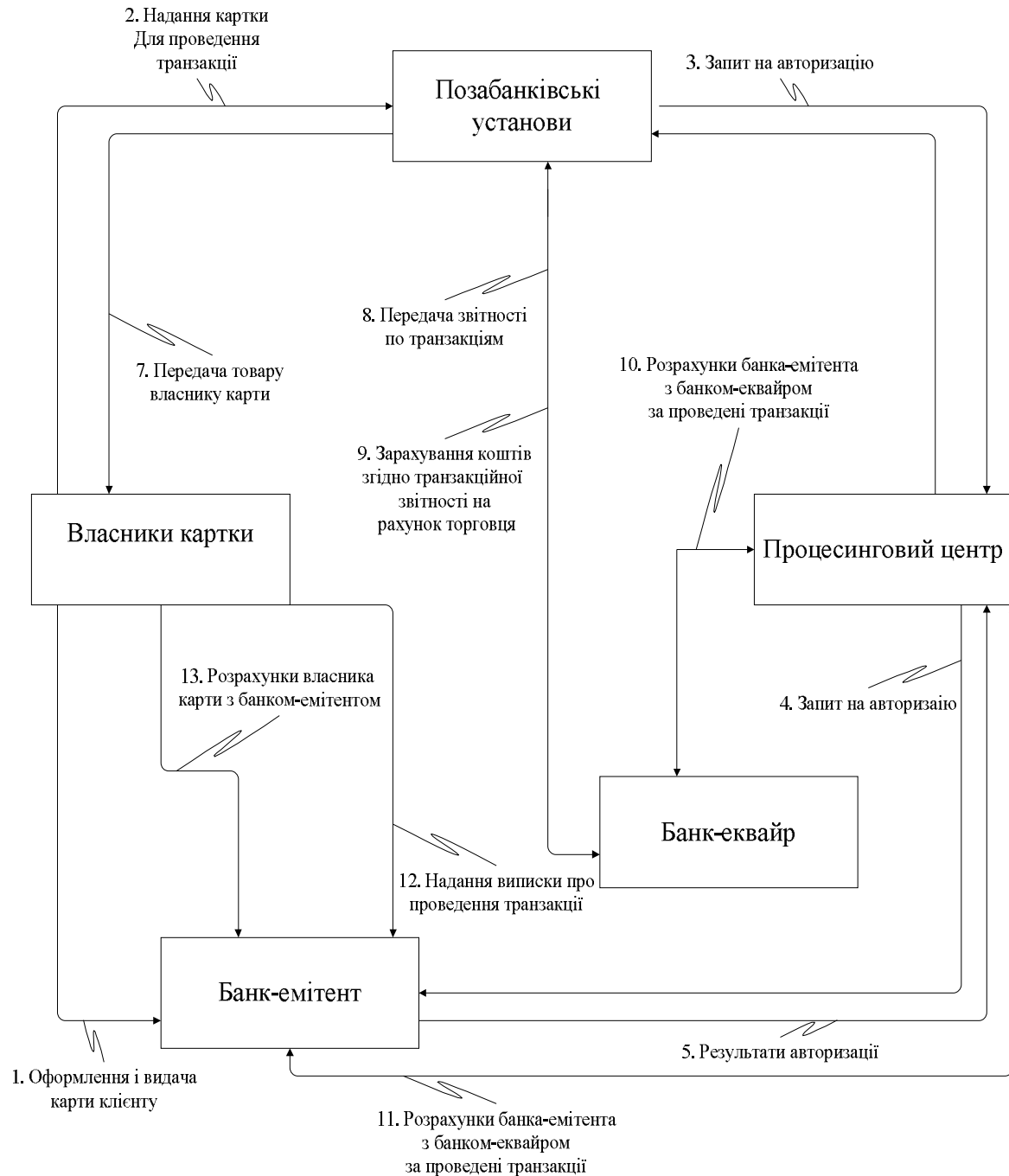

Рисунок 2 - Схема взаємодії учасників карткового проекту

2. максимально прискорити перехід на застосування смарт-карток та поступово обмежити обслуговування карток з магнітною смугою;

3. забезпечити постійний контроль за роботою працівників, які здійснюють моніторинг роботи банкоматів та їх обслуговування;

4. сприяти взаємному інформуванню банків, Асоціації «Український союз учасників

НСМЕП» та Асоціації «ЄМА» (зокрема шляхом використання системи «Exchange-online») про виявлені випадки шахрайства.

Позиціонування українських банків на ринку пластикових карток показало, що в умовах кризи банки стали замислюватися над тим, як ефективніше використовувати наявні в них системи та фінансові інструменти для

збалансованої політики банків, яка дозволила ефективно обслуговувати банківські пластикові картки в повному обсязі. А це, як наслідок, підвищило рівень прибутковості банків в цілому.

Наведено ряд пропозицій щодо розвитку індустрії банківських пластикових карток в Україні, які є досить актуальними і мають не лише теоретичний характер, а й практично-прикладний, насамперед це:

- подальша адаптація і приведення національних стандартів у відповідність із міжнародними;

- впровадження новітніх технологій обробки платежів як українськими банками, так і в національних платіжних системах – СЕП НБУ на НСМЕП;

- гармонізація законодавства з ЄС та зближення банківських систем ЄС і України;

- приведення платіжних карт, POS-терміналів та банкоматів до вимог міжнародних стандартів.

Результати проведених досліджень дозволяють визначити, що практичне значення сформованих авторами пропозицій полягає в підвищенні дієвості заходів щодо провадження. Це дозволить істотно знизити витрати особистого часу клієнтів на проведення банківських операцій, як в Україні так і при використанні карток за кордоном та буде сприяти адаптації нормативно-правових документів, які б чітко визначали права та обов'язки клієнтів та банків.

Відзначимо, що створення та запровадження внутрішніх платіжних систем містить величезний потенціал щодо подальшої розбудови фінансово-банківської системи України на засадах кращих зразків світового досвіду. Наявність широкого спектра послуг, що їх надають карткові платіжні системи, дозволять задовольнити потреби як фізичних, так і юридичних осіб у своєчасних розрахунках, зменшити питому вагу готівки у грошовому

обороті, буде сприяти вчасному отриманню точної інформації щодо стану коштів в структурі розрахунків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Харченко В. Підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2010 році//Вісник Національного банку України. – 2011. - №4. – С.7-11.
2. Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
3. Васюренко О. В. Банківські операції: навч. посіб. для студ. екон. спец. — 6-те вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2008. — 318с.
4. Дубілет О. В. Перспективи розвитку карткових продуктів // Вісник НБУ. - 2009. - № 10. - С. 11-13.
5. Завальна Ж. О. Визначення поняття платіжних карток // Юридична Україна. - 2007. - № 12. - С. 43-46.
6. Корнєєв В. В. Фінансові послуги на ринку платіжних карток // Актуальні проблеми економіки. - 2008. - № 4. - С. 97-101.
7. Кудельчук І. А. Ризики у сфері банківського карткового бізнесу // Економічний простір. – 2009. – № 23/1. – С. 292–298.
8. Кочетков, В.М. Основи аналізу банківської діяльності [Текст] / В.М. Кочетков.- К.: Тов. “Кондор” – 2007.-281с.
9. Левицька Т.В., Камець О.М., Живко В.В. Особливості використання сучасних інформаційних технологій і платіжних пластикових карток у банківській системі/Актуальні проблеми економіки. – 2009, №10. с 233-238.
10. Міщенко В.І., Шаповалов А.В., Юрчук Г.В. Електронний бізнес на ринку фінансових послуг. Практич.посібник. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2003.

Аннотація. Исследованы практические аспекты организации банковских услуг по использованию банковских пластиковых карточек на этапе развития национальной системы электронных платежей. Предложены подходы к усовершенствованию операций с пластиковыми карточками на основе организационных мероприятий относительно обеспечения условий их реализации.

Ключевые слова: банковская платежная карта; система электронных платежей; Интернет-банкинг; безопасность банковских операций.

Summary. The practical aspects of organization of bank services are Investigational in the use of bank plastic cards on the stage of development of the national system of Payments. Offered approaches perfection of operations with plastic cards on the basis of organizational measures in relation to providing of terms of their realization.

Keywords: a bank payment card; system of Payments; Internet-bank; safety of bank transactions.

Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Назаренко І.Л.